

jem 70 Svetostefanska povelja, vidi se da su mnogi rukopisi tek 1927 god. izvučeni iz podruma u kojima su se dotle nalazili. Deissmann je sarajске rukopise našao u mošeji zapadno od kioska biblioteke, u koju su kasnije preneti i gde se i danas nalaze. Taj kiosk podigao je 1719 god. sultan Ahmet III za smještaj sarajskih zbirki rukopisa i knjiga. Pri pregledu rukopisa Deissmann-u su naročito pali u oči slovenski rukopisi, pri čemu je svakako imao u vidu Hrvojev misal i jedno rumunsko jevanđelje. Deissmann pretpostavlja da se Hrvojev misal, čiju raskoš ističe, nalazio nekada u dvorani, zvanog Libraria communa, koju je podigao Murat III (1574-1595), a koju je opisao Domenico iz Jerusalima još u XVI veku. Prema tom opisu, najstarijem koji se sačuvao o sarajskoj biblioteci, u toj dvorani su se u njegovu vreme nalazili rukopisi na svim jezicima, povezani u veoma raskošne poveze, ukrašene dragim kamenjem.

Sada naš misal ima tako zvani Yildis-povez u koji su povezani posle 1887 god. mnogobrojni rukopisi Saraja po želji Abdula Amida III i ukrašeni njegovim grbom. Rukopis je rađen na finom pergamentu i veoma dobro očuvan. Rukopis ima 94 minijature i oko 380 raskošnih inicijala.

Već su recenzenti publikacije Jagića, Thallóczya i Wickhoffa, hvaleći raskošnu opremu te publikacije konstatovali nepotpunost izdanja ili su izrazili žaljenje što ovaj rukopis nije dan u potpunosti, makar u skromnijem izdanju (F. Rački, op. cit. str. 460; Milčetić, op. cit. str. 35; Florinski, op. cit. str. 15).

Možda će uspeti Staroslavenskom institutu da taj nedostatak ispravi fototipskim izdanjem čitavog kodeksa kako bi i zaslužilo to dragoceno delo naših starih iluminatora.

Mara Harisijadis

IV KONGRES SAVEZA SLAVISTIČKIH DRUŠTAVA SFR JUGOSLAVIJE

U svibnju (24-28) god. 1963. održan je IV kongres jugoslavenskih slavista u Ohridu kojemu je prisustvovalo

preko 600 učesnika iz svih republika (najbrojniji su bili iz SR Srbije i SR Makedonije, a najmanji broj došao je iz SR Slovenije).

Kongres je bio posvećen 1100-godišnjici rada Solunske braće Konstantina-Ćirila i Metodija. Rad se odvijao u dvije sekcije: literarno-historijskoj i lingvističkoj. Prvi je dan održan plenarni sastanak, na kojemu su pročitani ovi referati posvećeni ćirilometodskoj problematici: *Humanizmot vo deloto na Kirila i Metodija* (V. Iljoski), *Početak slovenske književnosti (Hronologija postanka biografije Ćirila i Metodija* — Đ. Sp. Radojičić), *Odjek Žitija Ćirilovog u srpskoj srednjovekovnoj književnosti* (Đ. Trifunović), *II Brižinski spomeniki kot literarnozgodovinski problem* (J. Pogačnik), *Brižinski spomeniki* (F. Tomšič).

U referatu *Humanizmot*.. autor je isticao da misiju Solunske braće ne treba gledati samo kao političko-diplomatski akt bizantske države i kao vjersko-propagandističku aktivnost carigradske patrijaršije, nego je treba ocijeniti i kao jedan duboko humani akt.

U referatu *Početak slovenske književnosti* Đ. Radojičić stavlja početke slavenske pismenosti u vrijeme prije dolaska Braće u Moravsku («u ono doba kada je na maloazijskom Olimpu veliki slovenski prosvetitelj Konstantin Solunjanin s »knjigama besedio») — što se danas već općenito prihvaća. Prema Radojičićevu mišljenju Konstantin-Ćiril nije samo tvorac slavenske pismenosti nego i slavenske književnosti. »*Proglas evanđelja*«, koji se pripisivao Konstantinu Mladem u novije se vrijeme pripisuje Konstantinu Starijem, dakle Ćirilu, a »hronološki bi se imao odrediti godinama Konstantinova dolaska u Moravsku (863) i smrti u Rimu (869). Trebalo bi se, s najviše verovatnoće, bliže primatei prvog godini«. Radojičić misli nadalje, da je autor Žitija Konstantinova Kliment Ohridski, a ne Metodije, jer je Kliment, uz Metodija, najbolje poznavao Ćirilov život (u ŽK »pominje se Metodije na takav način da se ne može uzeti da je on pisac«). U pogledu vremena, Radoji-

čić misli da je ŽK napisano prije god. 876. i, naravno, poslije god 869. Kao dokaz navodi autor: »Od pape Nikole I. Formoza je 866. god dobio zadatak da ode u Bugarsku i da obavi njeno pripajanje rimskoj crkvi, a od pape Jovana VIII 876. god. oduzet mu je biskupski položaj i isključen je iz crkve. Teško je zamisliti da bi se jedan takav biskup docnije uopšte pominjao, a kad se to čini u Konstantinovoju biografiji, zaključio sam da je ona postala pre Formozine ekskomunikacije, pre 876. god. Ako se ipak pokaže da to datiranje nije tačno, ukazao sam na jedan momentat nesumnjivo presudan za hronologiju postanka biografije. 6. oktobra 891. god. Formoza je izabran za papu i ostao na tom najvišem položaju sve do 4. jula 896. god. Savsim je isključeno da bi Konstantinova biografija mogla biti pisana posle 891. god., a da se u njoj ne kaže da je Formoza bio papa.« Usput, zašto oblik Formoza od lat. Formosus?

U zanimljivom referatu *Odjek Žitija Čirilovog u srpskoj srednjovekovnoj književnosti* Đ. Trifunović, polazeći od uopćene Gavrilovićeve postavke da su starijim srpskim piscima vjerovatno bila poznata Žitija, pokušao je da nađe niti koje vežu ŽK s Biografijom Stevana Prvovjenčanog.

Dva su referata posvećena Brižinskim listićima — tema o kojoj se mnogo raspravljalo u slovenskoj nauci. Jedan se referat (Tomšičev) bavi pitanjem postanka Brižinskih spomenika (dalje Bri), a drugi (Pogačnikov) obrađuje »literarnu strukturu II Bri«.

F. Tomšič misli da su tekstovi I Bri i III Bri i scsl. tekst iz Sin. euhologija prepisani iz zajedničkog originala. Tvrdi nadalje, da Brižinska propovijed u svom prvotnom zapisu nije bila starocrkvenoslavenska. Prema Tomšičevu mišljenju nije prihvatljiva ni tvrdnja da je II Bri u onom obliku u kojem je zapisan oko g. 1000. prepisan »po posluhu« s glagoljskog teksta (»ko je minilo že vsaj sto let, kar je v nekdanji Metodovi nadškofiji bil konec slovenskega bogoslužja in je s stvarjo samo tudi pisava (glagolica) prišla iz navade«).

Pisac zaključuje da Bri predstavljaju vrlo stare slovenske tekstove, koji su, sudeći po leksiku, nastali na slovenskom tlu »že predan se je v soseščini razvilo in je vzcvetelo scsl. slovstvo in so to slovstvo tudi preživeli«. Jedino za II Bri dozvoljava mogućnost pretpostavke da je mogao eventualno biti pod utjecajem scsl. i to više u stilističkom nego u jezičnom pogledu.

Još je Isačenko god. 1943. izrazio misao da II Bri ima izrazito literarnu tradiciju (*Jazyk a povod Frižinskih pamiatok*), a J. Pogačnik pristupio je II Bri upravo s estetskog gledišta te je, služeći se stilskom analizom teksta, došao do zanimljivih (iako uvijek ne i prihvatljivih) zaključaka: da II Bri predstavlja simetričnu kompoziciju u kojoj su misaoni elementi disponirani prema obrascu 7+1+7. Dijeleći tekst na sintaktičke i ekspiratorne jedinice, zaključio je da su a) granice sintaktičko-ekspiratornih jedinica u isto vrijeme i granice jedinica, uočio je b) pojavu izosilabičke (izokolonske) tendencije i c) dosljedno pojavljivanje naglasaka na kraju sintaktičke jedinice, d) pojavu ditrohejske klauzule, po čemu se, prema autorovu zaključku, II Bri može ubrojiti u crkvenu pjesmu (koja je bila »svečano, moduliranim glasom više recitativno pjevano govorenje«), Pogačnik je utvrdio nadalje, da se u II Bri pojavljuje rimovani zaključni dio kolona, te da se po tome »II Bri u cijelosti uklapa u sličnu literarnu produkciju zapadnoevropskog porijekla — (veže se za latinsku tradiciju svoga vremena)«. Analizirajući upotrebu glagolskih vremena, Pogačnik je uočio da se npr. pluskvamperfekt pojavljuje u funkciji egzgetičkog posredovanja, a perfekt u gnomskoj funkciji. Utvrdio je da se autor II Bri služio pjesničkim figurama: kontrastom, antitezom, perifrazom, usporedbom, metaforom, personifikacijom, aliteracijom i anaforum.

Ovako provedena stilska analiza navodi Pogačnika na zaključak da su II Bri samostalno i literarno strukturirano djelo, koje je preuzelo »kvalitetne utjecaje tradicije«, te da početke slovenske

književnosti treba vezati za II Bri («od II Bri datira slovenska književnost u pravom smislu riječi»). Smatra također da ne postoji veza između II Bri i scsl. književnosti.

U *literarno-historijskoj* sekciji raspravljalo se o nekoliko osnovnih tema koje bi se po prilici mogle formulirati: današnja naša književnost i današnja naša stvarnost (3 ref.), teorija književnosti (1 referat), interpretacija književnog teksta (9 ref.), komparativno proučavanje nekih književnika i knjiženih djela (5 ref.), folklor i narodna književnost (4 ref.), interpretacija književnog djela u nastavnom procesu (3 ref.).

Održani su i referati: *Nepoznata zbirka naše barokne poezije* (R. Bogišić), u kojemu autor izvješćuje o nalazu zbirke barokne poezije iz početka 16. st. u Nacionalnoj sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu i: *O nekim hitnim zadacima u proučavanju naše književnosti starijega razdoblja* (F. Švelec), u kojemu autor pledira za veću brigu na odgajanju kadrova za proučavanje starije književnosti, osobito one od renesanse do početka 19. st.

Najinteresantnija tema u ovoj sekciji bila je današnja naša književnost i današnja naša stvarnost, za koju su bila prijavljena 4 referata (pročitana 3). Ta je tema izazvala vrlo žive, pa čak i burne diskusije. Neki su, naime, referenti (Mitrev i Bošković) dali slabu ocjenu našoj suvremenoj književnosti (proglasili su je »mračnom etapom«, što je izazvalo oštru reakciju). Ovakvoj se ocjeni naročito suprotstavio S. Petrović iz Zagreba i iznio mišljenje da naša književnost nikako ne zaslužuje tako negativnu ocjenu (npr. D. je Čosić uzdigao naš roman na zavidnu visinu). Diskutant je govorio da smo na putu kojim smo posljednjih 10-15 god. išli potvrdili i razvili svoju socijalističku osobitost i svoj antidogmatizam. Raznovrsnost stilova omogućila je naša društvena stvarnost koja daje slobodu stvaranja. Unatoč nekim slabostima naša epoha predstavlja epohu stvaralačkih

uspjeha u svim književnim rodovima (naročito romanu).

U *lingvističkoj* sekciji pročitano je ukupno 35 referata, u kojima su bile obuhvaćene gotovo sve jezične i gramatičke discipline: dijalektologija, antroponimija, toponimija, sintaksa, eksperimentalna fonetika, nauka o jeziku u nastavnom procesu i dr. Neki su referati već objavljeni u naučnim časopisima, a neki su predani u štampu.

U referatu *Osnovne tipološke karakteristike srpskohrvatske impersonalne rečenice* (M. Ivić — referat štampan u časopisu *Književnost i jezik* br. 1, Beograd 1963, str. 18-24) polazeći sa strukturalističkog gledišta, autorica iznosi misao o potrebi da se naša nauka o jeziku (u prvom redu normativna gramatika) oslobodi tradicionalne logičko-filozofske definicije rečenice (prema kojoj svaka rečenica mora iskazivati vezu između dva pojma), jer takva definicija za upoznavanje sintaktičke strukture konkretnog jezika nije relevantna. Autorica pledira (to je težište njezina izlaganja) da se već jednom razgraniče pojave u jeziku određenim terminima. U diskusiji je istakla da joj je sasvim svejedno kakvi će se termini uzeti (važno je određivanje pojedinih pojava), ali se ipak zalaže za suvremenu i internacionalnu terminologiju — za terminologiju koja će jezične pojave određivati sa gledišta strukture jezika. Stoga predlaže da se uvede termin *klausa* (eng. *clause*) koji se već odavno udomačio u modernoj sintaktičkoj terminologiji. Misli također da bi tradicionalni termin *rečenica* (odnosi se na 4 tipa sintaktičkih struktura) trebalo razgraničiti ovako: prosta (neintegrirana) rečenica, klausa (integrirana) rečenica, rečenični kompleks bez integracije, rečenični kompleks s integracijom.

Bez obzira na to koliko su predloženi termini sretni i prihvatljivi (autorica i sama kaže da bi se vremenom mogli zamijeniti i boljima), bilo bi dobro kada bismo išli za tim da izradimo takvu jezičnu terminologiju koja bi nam omogućila da se bez većih teškoća možemo uklju-

čiti u rezultate u modernoj nauci o jeziku (naročito zapadnoevropskoj). Najviše bi nam tu pomogla klasična term. Stoga bi se već u osnovnoj školi mogla učiti klasična (internacionalna) terminologija. To se također odnosi i na terminologiju što je propisuje naš novi Pravopis, koja je djelomično klasična, a djelomično naša (imamo npr. termine: apstraktne imenice, augmentativ, deminutiv, distributivno značenje, diftong, sonant, korelativne rečenice i: zajedničke imenice, zubi suglasnik, glagolski pridjev, razjednačavanje suglasnika itd. itd.). Takva »polovična« terminologija otežava učenicima svladavanje stranih jezika (prvenstveno zapadnoevropskih), a engleski je npr. uz ruski prioritetni strani jezik koji se uči u našim školama. Tako će npr. učenik u engl. učiti o *participima*, a u hrvatsko-srpskom jeziku o *glagolskim pridjevima*. Jednako se tako i strancima otežava učenje našega jezika. Stoga mislim da bi kod donošenja i ustaljivanja naše jezične terminologije trebalo voditi računa i o praktičnoj strani i mislim da bi bilo korisno kada bismo ostali kod klasične terminologije.

Uz nekoliko referata iz područja dijalektologije dva su govori o problemu klasifikacije: *O aktualnim znanstvenim i nastavnim problemima srpskohrvatske dijalektologije osobito u klasifikaciji dijalekata* (D. Brozović) i *O klasifikaciji srpskohrvatskih dijalekata* (P. Ivić — referat štampan u časopisu *Književnost i jezik*, br. 1, Beograd 1963, str. 25-37).

Prvi — Brozovićev — ističući da pitanje klasifikacije naših dijalekata zahtijeva u ovom času najveću pažnju, iznosi konkretan prijedlog za tu klasifikaciju. Autor smatra da bi u načelu trebalo uskladiti hijerarhijske sisteme u klasifikaciji i da bi za osnovu trebalo uzeti »mjesni govor i grupu govora kao konkretne jedinice i dijalekat (sastavljen od govora i grupe govora) i grupu dijalekata kao apstraktne jedinice«. Ovakvo bi četverostepeno rješenje, misli autor,

najviše odgovaralo praksi u evropskim i slavenskim dijalektologijama (ta je praksa u nas afirmirana u Ivićevim knjigama). Polazeći od četvorostepene klasifikacije, autor govori o kajkavskoj, čakavskoj, štokavskoj i torlačkoj (prizrensko-timočkoj) grupi dijalekata, a broj bi dijalekata u svim grupama, prema pišćevoj podjeli, iznosio 23. Takav se broj dijalekata »uklapa u jedinstven klasifikacioni sustav, koji je pregledan i harmoničan«. Autor predlaže da bi se u slučaju potrebe uz 4 hijerarhijske kategorije mogle uvesti i potkategorije tipa dijalekata i podgrupe.

P. Ivić smatra da klasifikaciju ne treba tretirati kao »krunu i kulminaciju dijalektologije«, kao sveobuhvatno rezimiranje postignutih rezultata. Centralno su tkivo dijalektologije — ističe autor — osobine narodnih govora, njihovi odnosi oličeni u sličnostima i razlikama, a klasifikacija je »nezgraplan instrument kojem, čak kad je i najbolji izmiče bezbroj tananih pojava«. Za klasifikaciju su važni svi elementi oni »bitni« i oni »najsitniji«, jer tek svi zajedno čine dijalekatsku stvarnost. Tek kada se sakupi sav materijal, tj. kada bude gotov hrvatsko-srpski dijalektološki atlas s podacima o mnogo stotina osobina u nekoliko stotina mjesta, tada će se — misli autor — pomoću strojeva moći precizno odrediti stupanj bliskosti svaka dva govora koji se uzmu za isporredivanje, tada će dobiveni brojevi pokazatelji gotovo sami izdiktirati klasifikaciju. Tek će onda — kaže autor — biti izvršena prava i tačna klasifikacija naših dijalekata. Samo je, čini se Iviću vizija takve klasifikacije daleka.

Zanimljiv je pokušaj A. Mladenovića da u referatu *Znak j u perspektivi predvukovskog ćiriličkog pravopisa* — pokaže kako je Vuk Karadžić znak *j* preuzeo iz ćirilskih rukopisa (u kojima je *j* grafička varijanta i-desteričnoga), a ne iz latinice, kako se dosada tvrdilo i zbog čega su Vuka naročito napadali njegovi neprijatelji. Takva je pretpostavka naravno privlačna i nova, ali je s obzirom na Vuka, koji se nije bavio starim rukopisima, teško prihvatljiva.

Referati koji govore o nauci o jeziku u nastavnom procesu ističu se oštricom uperenom protiv školskih programa, koji posvećuju vrlo malo pažnje nastavi hrvatskosrpskog jezika. Među njima se ističu dva referata (oba štampana u časopisu *Književnost i jezik*, br. 1, Beograd 1963): *Nastava srpskohrvatskog jezika u osnovnoj školi i gimnaziji u Socijalističkoj Republici Srbiji* (M. S. Lalević) i *Gramatika i mi. Je li potreban udžbenik maternjeg jezika u nastavi ovog jezika* (M. Stanić). Oba referenta daju konkretne prijedloge kako da se podigne jezična kultura, koja je kod nas na niskom stupnju. Lalević npr. predlaže (među 7 prijedloga): »Izraditi nov program nastave srpskohrvatskog jezika za osnovne škole, gimnazije i druge srednje škole, potom usaglasiti programe viših pedagoških škola s jedne strane s programom prvog stepena filoloških, odnosno filozofskih fakulteta na području srpskohrvatskog jezika. Program treba da bude savremen, da obuhvati sve oblasti, da se razvija koncentrično, da bude detaljan; povećati broj časova i pisмениh zadataka... Podizanje kriterijuma u svim školama prema značaju jezika kao najvažnijeg elementa opšte i nacionalne kulture naše omladine«. M. Stanić pak zaključuje: »Po mom mišljenju, a s obzirom na naš stepen razvitka, još uvek potrebno je da svaki razred ima poseban udžbenik srpskohrvatskog jezika, kao što ga ima za ostale predmete«.

Rad lingvističke sekcije bio je vrlo sadržajan.

Diskusije su se — uz male iznimke — vodile na akademskom nivou. Jedino bi se moglo primijetiti da je referat Đ. Rašovića *O nejednakom tumačenju i primjeni Novosadskih zaključaka* izazvao negodovanje jednog dijela slušalaca. Autor je iznosio podatke o tome kako se na javnim i odgovornim mjestima — radiju i štampi — slabo poštuju i primjenjuju novi pravopisni propisi. To je problem koji kod nas postoji i o kojemu se svakodnevno raspravlja, ali onako kako ga je autor postavio prikazan je jednostrano, da ne kažem i tendenciozno. Autor je naime, među ostalim istakao, kako se u teškom polo-

žaju nalaze nastavnici hs. jezika koji su ekavci a službuju u ijekavskoj sredini. Praktički im se ne omogućuje — kako kaže Rašović — da nastavu izvode u ekavskom izgovoru. Njegovi argumenti nisu bili dovoljno uvjerljivi. Samo se po sebi razumije da jedan nastavnik, uzimimo ekavac, kada vrši nastavni proces u ijekavskoj sredini (kada *poučava*) nikako ne može očekivati od učenika da se oni prilagode njemu, *jednome* (nastavnik je učeniku uvijek autorit-*t*). nego on *svima* — kao i obratno: kada nastavnik ijekavac dođe u ekavsku sredinu treba da se prilagodi toj sredini. O tome se uostalom živo i detaljno raspravljalo na Novosadskim sastancima, gdje je principijelno riješeno da je dužnost nastavnika da se prilagodi sredini u kojoj djeluje (v. o tome npr. časopis *Jezik* god. 1954/55, br. 3, 69. i *Jezik* god. 1955/56, br. 4, str. 107).

Kada se uzme u obzir činjenica da je na Kongresu održano preko 70 referata u 4 dana (jedno poslijepodne je utrošeno na izlet u manastir sv. Naum, a jedno na organizaciona pitanja) i da se rad odvijao u 2 sekcije, a ne u 3 kako je bio običaj na prethodnim kongresima, onda već taj statistički podatak govori da se moralo raditi gotovo bez predaha. Diskusije su se prekidale u dvorani i nastavljale na ulici i uz obroke. To također upućuje na zaključak da rad kongresa treba ili produžiti ili znatno reducirati broj referata, odnosno treba izvršiti selekciju radova, tako da na kongres dođu prvenstveno oni referati što doista iznose probleme o kojima treba da raspravlja široki skup, a ne, kao što je to praksa, da se čitaju *svi* prijavljeni, koje referenti obično donesu »u džepu«. Bilo bi također korisno (samo je pitanje koliko je praktički izvedivo) da se takvi, kvalitetni kongresni referati unaprijed štampaju (kao što je to u nekim strukama praksa), a da se na kongresu u ograničenu vremenu iznese samo problem za diskusiju. Ako nikako drukčije, a ono bi bilo potrebno da se kongresni referati nađu na jednom mjestu štampani barem u obliku rezimea, kako bi i šira zainteresirana javnost mogla imati uvid u rad kongresa. Osim toga

ovako velik broj učesnika, kakav je bio na ovom kongresu (dosada najbrojniji) nije prikladan za dublja raspravljanja i ulaženja u pojedine probleme.

Domaćinima Kongresa treba odati priznanje na dobroj organizaciji. S obzirom da je Kongres imao jubilaran karakter, tj. da se održavao u znaku 1100-godišnjice slavenske pismenosti, domaćini su nastojali da se taj jubilej što jače naglasi, te nije slučajnost što se Kongres i održao u Ohridu. Zbog toga je na Kongres pozvan arhiepiskop Ohridski i Skopski i mitropolit makedonski (g. Dositej), predstavnik slavenskog makedonsko-kanadskog komiteta iz Toronta i predstavnik crkvene općine Makedonske pravoslavne crkve u Kanadi (Mihail Talin). Kongresne značke predstavljaju simbolično Ohridsku školu i nose brojeve 863 i 1963.

Za vrijeme Kongresa bila je otvorena izložba starih makedonskih rukopisa u crkvi sv. Sofije.

Kongres je donio rezoluciju koja se sastoji od 14 zaključaka. Većina se zaključaka odnosi na nastavu, a prva tri koja se ne odnose na nastavnu problematiku, citirat ćemo ovdje:

1. »Kongres smatra da treba pokloniti punu pažnju izradi historije jugoslavenskih književnosti i da na dnevni red slijedećeg Kongresa treba staviti osnovna pitanja izučavanja i tumačenja našeg književnog stvaralaštva u prošlosti.

2. Kongres smatra da treba više pažnje pokloniti izučavanju naše novije i suvremene književnosti.

3. Kongres je mišljenja da naši univerziteti, akademije nauka i naučna društva treba da povedu veću brigu o naučnim kadrovima za pojedine oblasti lingvistike i nauke o književnosti, naročito za one gdje vlada oskudica u stručnjacima (nar. za starija razdoblja svih jugoslavenskih književnosti)«.